

RICHLY GÁBOR

Nacionalizmus és svéd kisebbség a két világháború közti Finnországban

Finnországot az utóbbi időben a svéd kisebbség kivételesen kedvező helyzete miatt szokás a legtöbbet emlegetni. A svéd anyanyelvűek mintaszerűnek és példaértékűnek tekintett jogállásáról számtalan nyilatkozatból, cikkből és tanulmányból képet alkothatunk. Ugyanakkor jóval kevesebb szó esik arról a folyamatról, amely a húszas és harmincas évek Finnországtól a mai állapotokig elvezetett. Több mint kétezer kilométer és két emberöltő távolságból e különbséget viszonylag nehéz megragadnunk, hiszen a kisebbségi jogok területén a két világháború közötti időszakhoz képest alig történt változás. A svéd nyelvűek jogait ugyanis már a függetlenség 1917-es kikiáltását követő években törvényekbe iktatták, s az azóta elfogadott jogszabályi módosítások nem tartalmaznak lényeges újdonságokat. Mindezek alapján Köpf Eszternek a Regio tavalyi évfolyamában megjelentetett tanulmányához¹ kapcsolódva a finnországi fejlődés néhány olyan sajátosságára szeretném ráirányítani a figyelmet, melyeket tudomásom szerint a magyar szakirodalom eddig még nem tárgyalt részletesebben.²

*

A két világháború közötti Finnországban a finn és a svéd nyelvhez való viszony, illetve a finn és a svéd nyelvű népesség kapcsolata természetesen hosszú történelmi fejlődés eredménye, s nem érthető meg az ország függetlenségének kikiáltását megelőző időszak történelmének rövid felvázolása nélkül. Az előzmények bemutatása egyfelől rávilágít Finnország svéd nyelvű lakosságának speciális helyzetére, másfelől a húszas és harmincas évek „nemzeti törekvéseinek” elméleti alapjaira, közvetlen előzményeire.

A mai Finnország területére betelepült, különböző nyelvjárásokat beszélő finn törzsek fejlődése még nem jutott el az államalapítás és a feudális áruterelés fokára, amikor - a történelmi hagyomány szerint 1155-ben - az első svéd keresztesek partra szálltak az ország délnyugati partvidékén. A következő századokban tehát a Svéd Birodalomhoz csatolt úgynevezett „Keleti tartományban” az államapparátus és az egyházszerkezet kiépítése, az ipar és a kereskedelem megteremtése, a városok felépítése és benépesítése a svéd anyaországból betelepülőkre, azok leszármazottaira, illetve a svéd kultúrához asszimilálódókra várt. A svéd és finn nyelvű lakosság között már ekkor kirajzolódtak a több szempontból máig meghatározó területi és társadalmi határok. A tengerparti lakosság svéd nyelvű, akárcsak a nemesek és a polgárok, szemben Belső-Finnország finn nyelvű parasztságával és papjaival. Nemzeti eszméről, nemzeti mozgalomról a középkorban természetesen még nem beszélhetünk. A XVI. századtól ismételten jelentkező szeparatista törekvések feudális hatalmi vagy speciális lokális érdekeken alapultak. Jóllehet a XVIII. század végétől a turkui egyetem kisugárzásaként megélné a finn nyelvű nép és az úgynevezett nemzeti tudományok iránti érdeklődés, és Göran Magnus Sprengporten a király intézkedéseivel elégedetlenek köréből a finn nemzetre hivatkozva szervezett oroszbarát szeparatista mozgalmat (melynek csúcspontjaként az 1788-as országgyűlésen kimondták a Svédországtól való függetlenséget), e törekvések azonban még nem adtak modern és széles körben ható nemzeti programot.

A nemzetté válás folyamatában döntő változást hozott, hogy Svédország egykori Keleti tartományát I. Sándor cár 1809-ben széles körű autonómiát élvező finn nagyhercegségként csatolta birodalmához. Az új állami, gazdasági keretek, az új intézményrendszer kedvezett az újfajta identitás, a modern nemzetfogalom kialakulásának. Természetesen a francia forradalom politikai nemzetfogalma, majd a romantika népi hagyományok iránti érdeklődése is megtermékenyítően hatott az elméleti-gyakorlati továbblépésre. Az anyaországtól elszakított svéd nyelvű értelmiség kénytelen volt újragondolni helyzetét.

A politikai gondolkodás későbbi fejlődése szempontjából elsősorban Johan Vilhelm Snellman (1806-1881) államelméleti munkássága játszott fontos szerepet; egyik központi gondolata, hogy nemzeti fejlődés csak a népért, a néppel egységben munkálkodó, azaz „nemzeti lelkiületű” értelmiség vezetésével valósítható meg. A művelt rétegek feladata, hogy egyfelől a nép körében végzett felvilágosító munkával segítsék a tömegek felemelkedését, másfelől a népi kultúrára támaszkodva önálló nemzeti magaskultúrát teremtsenek. Ezek a feladatok természetesen csak a nép nyelvén valósíthatók meg. A nemzeti fejlődés kiindulópontja tehát, hogy a társadalmi elit elsajátítsa a finn nyelvet, és aktív közösségi szerepet vállaljon.³

Az 1840-es években megfogalmazott elméleti tételek hamarosan politikai programok alappilléreivé váltak. A következő évtizedben országgyűlési képviselőkből megalakult a Finn Párt (Suomalainen puolue), nemzeti programja mérsékeltnek mondható: a finn nyelv fejlesztését, használati körének bővítését, a svéd és finn nyelvű lakosság közeledését szorgalmazta a társadalmi elit kétnyelvűvé válása által. Az 1860-as évektől Yrjö Sakari Yrjö Koskinen (eredeti nevén: Georg Zacharias Forsman, 1830-1903) vezetésével szerveződő ifjú fennománok (nuorfennomaanit) viszont már radikálisabb nézeteket vallottak, amennyiben a nemzeti értelmiség kialakítását nem a szerintük lassan mozduló hagyományos elittől, hanem a frissen kiművelt és ezáltal felemelkedő népi elemektől várták. A nemzeti kultúrát is elsősorban a népi, paraszti hagyományokra kívánták építeni, kétségbe vonva a svéd közvetítéssel átvett európai tradíciók, az addigi „urbánus” kultúra értékét.⁴

Bár a svéd nyelvű vezető réteg jelentős része komolyan vette Snellman buzdítását - hiszen például a korszak finn klasszikusainak vagy a finn mozgalom vezetőinek többsége svéd anyanyelvű -, a kizárólag finn nyelvű és népi hagyományokra épülő kultúrát nem mindenki tarthatta optimális célkitűzésnek. A többek között Axel Olof Freudenthal (1836-1911) elméleti munkásságára támaszkodó svékomán mozgalom (svekomaaanit) a már elért kulturális szint megőrzésének jelszavával az európai svéd tradíciók és kapcsolatok fenntartására, a kontinuitásra helyezte a hangsúlyt, valamint szorgalmazni kezdte a svéd nyelvű társadalmi csoportok közeledését. Az értelmiség másik része megőrizte korábbi liberális alapállását, s a kétnyelvű népesség építő közeledését, a kétnyelvű kultúra fejlesztését kívánta.⁵

E nézetkülönbségek kapcsán említést érdemel a cári politika, mely a nagyhercegség svéd kötődéseinek lazítása érdekében rendeletekkel is felkarolta a finn nyelv ügyét: 1828-ban finn lektort, 1850-ben finn professzort neveztek ki a Helsinki Egyetemre; 1857-től finn nyelvű hivatalos újság (Suomen Julkisia Sanomia) jelent meg; 1863-ban az állami hivatalokban kétnyelvű ügyintézkést vezettek be húszéves türelmi idővel; 1865-ben bővítették a finn nyelvű oktatást a középiskolákban; 1902 a finn nyelv egyenjogúsításának éve. Mindez egybevágott a fennománok törekvéseivel, ugyanakkor nem mindig bírta a finn szenátus többségének támogatását, és felszította a svékománok ellenállását - többek között ebből fakadt az úgynevezett „első nyelvi háború” (1870-80-as évek). Viszont III. Sándor erőszakos oroszosító-központosító politikája (1899-1905) átmenetileg elsimította az ellentéteket: a finn és a svéd nyelvű kultúra hívei vállvetve szálltak szembe a mindenkit egyaránt fenyegető külső nyomással.

A fent vázolt nézetkülönbségek századunk első két évtizedében felerősödtek, s mindkét oldalon egyre élesedő nacionalista felhangot kaptak. E folyamatban Fontos szerepet játszott a képviseleti rendszer átalakítása: 1907-ben a rendi országgyűlést cári rendeletre felváltotta a korabeli Európa legdemokratikusabban választott egykamarás parlamentje. A svéd párt befolyása alatt álló nemesi és polgári rend megszűntével az érintett társadalmi csoportoknak, ha politikai befolyásukat meg akarták őrizni, megfelelő szavazóbázist kellett találniuk, s erre a partvidéken viszonylag egységes tömböt alkotó svéd nyelvű lakosság tűnt a legalkalmasabbnak. Megalakult a nacionalista és agrárprogrammal megújított Svéd Néppárt (Svenska folkpartiet). A finn nyelvű parasztság nevében fellépő Agrárpárt (Maalaislütö)

összetételénél fogva kezdettől az egynyelvű finn állam és kultúra eszméjének képviselője volt, amely eszmét a szavazókért folytatott politikai versenyfutásban az újjászerveződő polgári pártok is zászlajukra tűzték: a régi és új Finn Párt (vanhasuomalaiset és nuorsuomalaiset) szociális programjának kibővítése mellett egyaránt felerősítette a nemzeti jelszavakat, szorgalmazva többek között a finn nyelv államnyelvvé emelését, használati körének további bővítését, valamint a helsinki Egyetem finn nyelvűvé alakítását. Ebből a szempontból is külön utat járt viszont az új parlament legerősebb pártja: a szociáldemokraták a nyelvkérdésnek nem tulajdonítottak jelentőséget, s azt egyelőre nem kívánták bolygatni, mivel az alapvető problémát a társadalom szociális ellentéteiben látták, és a finn vagy svéd nyelvű munkásság érdekeit bármilyen nyelvet beszélő kapitalistákkal szemben azonosnak hirdették.⁶

A kétnyelvű, ám egységes nemzetről vallott felfogás tehát halványulni kezdett. Jellemző, hogy a gazdasági, társadalmi és kulturális szervezetek sorra finn és svéd alosztályokra tagolódtak, vagy feleslegesen megkettőződtek, egyre-másra újabb alapítványokat szerveztek kifejezetten a svéd és korlátozottabb mértékben a finn kultúra támogatására (köztük az 1907-ben alapított Svenska Kulturfonden és a következő évben életre hívott Suomalaisen Kirjallisuuden Edistämiskerho). E folyamatba illeszkedett a turkui svéd nyelvű, alapítványi egyetem felállításának gondolata is (Abo akademi 1917.). Az elkülönülés jelenségeihez sorolható, hogy 1906-ban, Snellman születésének századik évfordulóján a korszak egyik legnépszerűbb írója, Johannes Linnankoski (eredeti nevén Vihtori Peltonen, 1869-1913) kezdeményezésére megalakult a Finn Szövetség (Suomalaisuuden Liitto), jelmondata szerint finn nyelvű, szellemű és nevű állampolgárok nevelése céljából. A szervezet felszólítására még abban az évben százezrek változtatták meg svéd hangzású nevüket, ezzel is hangsúlyozva identitásukat.

A finn mozgalom térnyerése által létrejött helyzetben a svéd nacionalizmus védekezése az elkülönülés jegyében formálódott. Alapítványok születtek nemcsak a svéd kultúra, hanem a „svéd föld” védelmére is. Ezeknek feladata az volt, hogy földfelvásárlással akadályozzák meg finn gazdák birtokszerzését svéd többségű területen, illetve hasonló megfontolásból segítsék a svéd gazdaságok talpon maradását. Új hangú propaganda formálódott a beolvadás veszélyének tudatosítására, minét teljesebb izolációt s ennek eszközéül területi autonómiát szorgalmazva. Svédországi közvetítéssel általánosan terjedt a faji felsőbbrendűség, illetve szűkebb körben az elszakadás gondolata. A szélsőséges aktivisták Finnországot vagy legalábbis annak partvidékét - történelmi múltja és lakossága alapján továbbra is Kelet-Svédországnak (Ostersverige) tekintették, legfontosabb szócsövük is az erre utaló Östersvensk Tidskrift nevet viselte. Az elkülönülés új fogalmakat szült. A nagyhercegség lakosait jelölő *finländsk*, illetve *finländare* mellett megjelent a finn nemzetiség megnevezésére a *finne*, *finsk*, valamint a svéd nemzetiségre utaló *finlands-svensk* kifejezés.⁷

*

A század eleje óta egyre mélyülő nyelvi ellentét egy történelmi kataklizma, a függetlenség kikiáltását követő polgárháború (1918. január 26 - május 5.) hatására ideiglenesen új tartalmat nyert. A vörösök fegyveres felkelése és az orosz beavatkozás veszélye egy táborba kényszerítette a polgári berendezkedés híveit, a nyelvi kérdés súlytalanná vált a társadalomban mutatkozó új törésvonalhoz képest. A fehérek bázisa a kevésbé iparosodott Észak-Finnország, amelyhez a nyugati partvidék jelentős lélekszámú svéd parasztsága is csatlakozott (a kormány székhelye a svéd többségű Vaasa-Vasa), a fehér hadsereget túlnyomórészt svéd nyelvű tisztek vezették élükön Carl Gustaf Emil Mannerheimmel (1867-1951) -, így a polgári erők katonai teljesítőképesége szempontjából létfontosságú volt félretenni a korábbi svéd-finn ellentéteket. Érdekes jelenség, hogy a fehér hadsereg, valamint

az „elnyomó osztály” nyelvi összetétele a polgárháború idején éppen az eredetileg internacionalista szellemiségű vörös propagandának adott erőteljes svédellenes felhangot. A vörösök nacionalista hangszerelésű deklarációikkal a nemzetárulás vádjára is igyekeztek rácsafolni.⁸ A fegyveres harcban született együttműködés a vörösök leverése után is megmaradt ugyan a Svéd Néppárt és a monarchista finn politikai erők között az államformáról folytatott parlamenti viták idejére, azonban a svéd-finn ellentétek hamarosan ismét jelentkeztek.⁹

A svédek bizalmatlanságát fokozta a formálódó új állammal szemben, hogy a finn népről alkotott idealizált kép a polgárháború tragikus körülményei közt összeomlott. A svéd értelmiség jelentős része a polgárháború társadalmi-politikai okainak feltárása helyett előszeretettel magyarázta faji jegyekkel a finn munkástömegek lázadását. Terjedt az a meggyőződés, hogy az „árulónak, kegyetlennek és vérszomjasnak” bizonyult finnektől csak az izoláció, a minél teljesebb önrendelkezés mentheti meg a svéd közösséget. Az 1919 májusában első alkalommal összeülő finnországi svéd parlamentet (Svenska Finlands Folkting) Eric von Rettig, a Svéd Néppárt elnöke e szavakkal nyitotta meg: „Elkeseredett finn-svéd küzdelem dúl Finnországban. A harc nem csupán nyelvi különbségekből született. Ez két nép, két faj közötti háború.”¹⁰ A jelenlévők a svéd nemzet (azaz *nation*, az addig használt *nationalitet*, „nemzetiség” kifejezés helyett) nevében területi autonómiát, saját püspökséget, államilag támogatott önálló oktatási rendszert, gazdasági és kulturális szükségleteik megfelelő szintű biztosítását, svéd nyelvű katonai egységeket, valamint kétnyelvű államot és hivatalnoki kart követeltek. A nemzetek önrendelkezését hirdető wilsoni pontokra hivatkozva a területi autonómia megvalósítását a négy svéd többségű megye szövetségeként (Svensk-Finland), csupán a köztársasági elnök vétőjogával korlátozott saját törvényhozó és végrehajtó szervvel képzelték el. Ez utóbbi követelések jelentőségét Åland-Ahvenanmaanak 1917 óta a svéd kormány támogatásával folyó elszakadási kísérlete, valamint az 1918-19 fordulóján tetőző österbotten-pohjanmaai szeparatista törekvések adták.¹¹

Bár a svéd kisebbség helyzetét szabályozó, hosszú vitákban formálódott törvényi rendezés e törekvéseket csak részben tükrözte, az államformáról rendelkező 1919-es alaptörvény és az 1922-ben ratifikált nyelvtörvény világviszonylatban is egyedülálló jogokat és garanciákat biztosított a történelmi népcsoport számára. Mivel e törvények tartalma széles körben ismert, itt nem szükséges kitérnünk rá.¹²

A kompromisszumos megoldás természetesen nem minden svéd anyanyelvű állampolgárt elégített ki. A Svéd Néppártban 1923-24-ben lezajlott vita mégis jól reprezentálja a szélsőséges irányzat visszaszorulását. A mérsékelték közé tartozott számos vezető publicista, valamint Amos Anderson, a legjelentősebb svéd napilap - az 1864-ben alapított Hufvudstadsbladet - tulajdonosa is, így a svéd sajtóból jól nyomon követhető az új szemlélet térnyerése.

A kialakult jogi helyzet revidálására a következő majd' két évtizedben elsősorban nem is a svédek, hanem a finn nacionalisták törekedtek, akik a húszas évek elején megfogalmazott úgynevezett igazfinn program (aitosuomalaisuus)¹³ célkitűzéseinek megvalósításáért küzdöttek. A mozgalom elvi célja az ifjú köztársaság megerősítése volt. A programadók az erős állam előfeltételét a társadalmi egység megteremtésében látták, melyet egyfelől a véres polgárháború öröksége, másfelől a finn és svéd nemzetiség elkülönülése hátráltatott. A megosztottságokon felülemelkedő új egységet az erős nemzettudatra kívánták építeni, ám e tudat kialakítását összeegyeztethetetlennek tartották a kétnyelvű állam gyakorlatával, valamint a svéd nyelvű kisebbség jelentős gazdasági, társadalmi és kulturális befolyásával. Az 1923-as program szavaival: „a svéd elem és különösképpen a svéd felső osztály finn népünk rovására történő pártolásának véget kell vetni, és a svéd elem számára kizárólag a jogos, lélekszámának megfelelő teret kell biztosítani államunkban.”¹⁴ Ettől kezdve a finn nacionalisták visszatérő frazeológiájához tartozott, hogy nem a svéd nemzetiség jogait,

csupán azon előjogokat kívánják felszámolni, melyek a svéd nyelvűeknek lélekszámukhoz mérten aránytalanul nagy súlyt biztosítanak. Az „egészséges arányokat” elsősorban az oktatásban, a hadseregben és a diplomáciai karban kívánták elérni, amit később kiterjesztettek az állami hivatalokra és a gazdasági életre is.¹⁵

Az első Igazfenn Klub 1922-ben alakult Helsinkiben, s a mozgalom 1926-ra országos szervezetté (Aitosuomalainen Lütö) bővült. Hatására jellemző, hogy szellemisége, célkitűzései egyre több társadalmi szervezet és politikai párt programját határozták meg: 1924-ben az egyetemi hallgatókat tömörítő Akadémiai Karfala Társaságét (Akateeminen Karjala-Seura, AKS, alapítva 1922-ben), 1926-ban a megalakulásától fogva nemzeti jelszavakat hangoztató Agrárpártét, 1927-ben az újonnan belépett AKS-tagok által „elfoglalt”, nagy múltú Finn Szövetségét, 1929-ben pedig a mérsékelt vezetőitől megváló Nemzeti Koalíciós Pártét (Kansallinen Kokoomus, alapítva 1918-ban) - de a liberális szellemiségű Nemzeti Haladópart (Kansallinen Edistyspuolue, alapítva 1918-ban) programját sem hagyták érintetlenül (1926). Az igazfenn jelszavak a választási kampányok közül leginkább az 1927-es, 1930-as és 1933-as parlamenti választások idején domináltak.

A mozgalom támogatóinak magját a vidékről származó, első generációs értelmiségben szokták meghatározni, amely idegenkedett a svéd nyelvű kultúrától, és amely nem állt személyes kapcsolatban a svéd nemzetiségűekkel. E réteg különösen aktív és jól szervezett csoportját alkották a Helsinki Egyetemre egyre nagyobb számban bekerülő finn nyelvű hallgatók. A mozgalom első számú parlamenti képviselétévé az Agrárpárt vált, amit a finn nyelvű parasztság hagyományos „úrgyűlöletével” is magyaráznak, azonban valószínűbb, hogy a pártvezetés előbb említett társadalmi háttere lehetett a döntő tényező. Egyébként nemcsak az Agrárpárt, hanem a Koalíciós és a Haladó Párt esetében is feltűnően nagy különbség figyelhető meg a nacionalista hangszerelésű pártprogramok és a szélsőséges megfogalmazású parlamenti felszólalások, valamint kormányaik tényleges gyakorlata között. Mindez arra enged következtetni, hogy az erőteljesebb hangú nacionalizmust elsősorban választási fogásként alkalmazták a mértékadó finn politikusok, ám hatalomra kerülve korántsem igyekeztek megvalósítani a fennhangoztatott jelszavakat. A társadalmi ellentétek, a hivatali és szabad értelmiségi pályákon egyre nehezebbé váló érvényesülés,

a világgazdasági válság idején fokozódó nehézségek kedveztek az ellenségkép-kreálásnak, s ehhez a külső, „bolsevik veszély” mellett kapóra jöttek a belső ellenségek, a „svéd kiváltságosok”. Ugyanekkor a munkáspártok óvakodtak attól, hogy folytassák a polgárháború alatti svédellenes propagandájukat, annak ellenére, hogy az ipari és kereskedelmi tőke, valamint a gazdasági élet vezetése nagyrészt svéd kezében összpontosult. Ennek éppen ellenkezője történt: a polgárháború és a nacionalizmus okozta politikai törésvonalak egy táborba terelték a Svéd Néppártot és a szociáldemokratákat, s közöttük néhány év alatt tartós együttműködés érlelődött. Az igazfenn szellem terjedését így az a tény is korlátozta, hogy a két világháború közötti időszakban, 1930-33 kivételével, parlamenti többséget a svéd és a munkáspárti képviselők alkottak, s rendre leszavazták a svéd ellen irányuló nacionalista előterjesztéseket. Részben ezzel magyarázhatóak egyes igazfenn politikusok éles hangú kirohanásai a finn munkásság érdekeit eláruló, svéd kapitalistákkal lepaktáló munkásvezetők ellen.¹⁶

Valószínűleg a programadó igazfenn „mag” előbb vázolt összetételével magyarázható, hogy a mozgalom egyik központi törekvésévé az iskolarendszer, elsősorban a Helsinki Egyetem finnesítése vált. Jelentősége miatt indokolt részletesebben is tárgyalnunk e több szempontból mintáértékű kérdést. A Helsinki Egyetemen az oktatás nyelvének rendezését alapvetően az a szükségesség, hogy a XIX. század második felétől egyre gyorsabb ütemben nőtt a finn nyelvű hallgatók aránya, s ezzel az oktatók és az oktatás nyelve nem tartott lépést.¹⁷ A kormány 1922-es törvényjavaslatában az egyetem szervezeti kettéosztásával kötött számú finn és svéd professzúrák kialakítását kezdeményezte, de a parlamenti többség az

egyetemi tanács előterjesztése mellett szavazott, mely a hallgatók mindenkori anyanyelvi megoszlásától tette függővé a finn és svéd nyelvű katedrák számát. Ez a változat a svédek számára jóval kedvezőtlenebb volt, mégis a finn nyelvű oktatás hívei indultak harcba a törvény ellen.¹⁸

Az úgynevezett „második nyelvi háború” kezdetét 1925 ősztől szokás számítani, amikor a svéd nyelvűektől megtisztított hallgatói önkormányzat felszólította az egyetemi tanácsot, hogy dolgozza ki javaslatát az intézmény teljes körű finnesítéséről. A hallgatóság követeléséhez csatlakozva az agrárpárti P.-Saarinen is betervezte törvényjavaslatát a Helsinki Egyetem egynyelvűsítéséről, valamint a svéd lakosság arányszámának megfelelő mértékben finanszírozandó svéd nyelvű felsőoktatási intézmény felállításáról. Ezzel több mint tízéves folyamat vette kezdetét, melynek ismétlődő jelenségei közül csupán a legfontosabbakat említjük. A parlamentben újra és újra leszavazott törvényjavaslatok vitáit rendszerint a finn nyelvű helsinki egyetemisták aláírásgyűjtései, tömeggyűlései, sztrájkjai és proklamációi kísérték. Ezek hangulatát jól jellemzik a kormányhoz 1928-ban háromezer aláírással eljuttatott jegyzék szavai: „Mindaddig, míg az állam egyeteme nem vallja magát a nemzeti törekvések aktív irányítójának, mindaddig, míg a Helsinki Egyetem nem lesz finn nyelvű, a finn nép évszázados függetlenségi eszméje valójában megvalósíthatatlan marad, és a finn államtesten nyílt sebet képez.”¹⁹ Az egyetemisták egyre fokozódó elégedetlenségére utalnak többek között azok az utcai tömegverekedések is, melyek a svéd kisebbség ünnepén (Svenska dagen, november 6.) robbantak ki 1934-ben és a következő évben.²⁰ A nacionalista hangszerelésű pártprogramok agitatív, szavazatgyűjtésre irányuló jellege is az egyetem oktatási nyelve körüli harcban lepleződött le első alkalommal: az agrárpárti és koalíciós képviselők által immár sokadszor betervezett törvényjavaslatot 1931-ben annak ellenére sem szavazta meg a parlament, hogy az egyetem finn-nyelvűsítését programjába foglaló két frakció elvben meglévő többségét nyolc szociáldemokrata képviselő is támogatta.

A kormányok több esetben is kísérletet tettek az ellentétek konstruktív elsimítására - Először a rendkívüli költségvetési keretből finn professzúrákat alapítottak azokon a tudományterületeken, melyeken addig csak svéd nyelven oktattak (Lex Ingmania, 1929.), majd a teljes körű finnesítés mellé álló egyetemi tanács ellenében a parlament 1935 elejére összehívott rendkívüli ülészakán 22 svéd nyelvű katedra garantálását próbálták keresztülvinni. Ez a törvényjavaslat addig ismeretlen aktivitásra készítette a finn nacionalistákat.²¹ A parlamenti obstrukciót az egyetemisták sztrájkja, tüntetései, majd országos kampánya kísérték, melyeknek csúcspontjaként az országszerte szervezett gyűlések által delegált „képviselőket” a kormányfő és a köztársasági elnök is kénytelen volt fogadni. A törvényjavaslatot ezúttal elvetették ugyan, de az Aimo Kaarlo Cajander vezette többségi kormány által 1937-ben betervezett törvény finnesítés helyett garantálta 15 svéd katedra megtartását - az 1923-as törvénynek megfelelően. A törvényjavaslat vitája az igarfinn gondolat utolsó nagy erőpróbájának bizonyult: bár ekkor még közel 300 ezer aláírást sikerült gyűjteni a Helsinki Egyetem és a Műszaki Főiskola finn nyelvűvé alakítása, valamint a svéd államnyelv eltörlése mellett, az akció nem érte el célját, és többé már nem került sor hasonló erődemonstrációra.

Mielőtt rátérnénk a svédellenes nacionalizmus kifulladásának okaira, érdemes röviden áttekinteni az igazfinn program további célkitűzéseinek sorsát is. Az oktatási intézményekkel kapcsolatban sikerült elfogadtatni a svéd alsó fokú oktatás szervezeti különállásának csökkentését (1928) és finn nyelvű iskolák alapításának megkönnyítését svéd többségű területen (1931), nem valósult meg viszont a svéd nyelv középiskolai oktatásának visszaszorítása fakultatív tárggyá, és a finn nyelv kötelező bevezetése a svéd népiskolákban. Mint ahogy nem sikerült elérni a svéd nyelvű iskolarendszerek alakosság lélekszámához igazodó finanszírozását - és ennek keretében iskolák bezárását - sem.²² A hadsereg vezetésében kieroszakoltak bizonyos személyi változásokat (1925-26), viszont a szintén

kiemelt figyelemben részesített diplomáciai karnál nem született hasonló eredmény. 1932-től nacionalista képviselők a svéd nyelv alkotmányban rögzített nemzeti nyelvi státusa ellen is több indítványt tettek, de sem a népszavazás felvetése, sem az aláírásgyűjtési akciók nem hoztak áttörést e kérdésben. A gazdasági élet Finnesítése érdekében folytatott propaganda és bojkottkezdemenyezések (csúcspontjuk 1927-ben és 1935-ben volt) sem bizonyultak hatásosnak,²³ viszont a családnevek megváltoztatására szervezett kampány annál sikeresebbnek mondható: 1935-ben a Finn Szövetség felhívására ismét közel százezer ember választott magának finn hangzású nevet.

A svédellenes nacionalizmus 30-as évek második felétől megfigyelhető fokozatos térvesztéséhez a finn kül- és belpolitika két évtizedet meghatározó struktúrájának alapvető átalakulása is hozzájárult. Külpolitikai téren a Népszövetség egyre nyilvánvalóbban megmutatkozó tehetetlensége arra készítette Finnországot, hogy a skandináv országokhoz - elsősorban Svédországhoz - közeledve keresse helyét az egyre bizonytalanabbá váló Európában. Toivo Mikael Kivimáki miniszterelnök 1935 decemberében hivatalosan meghirdette az új külpolitikai irányvonalat, melynek természetesen lényeges előfeltétele volt a svéd kisebbség ellen irányuló kampány visszaszorítása. A Szovjetunió katonai potenciáljának gyors növekedése és a szovjet külpolitika 1938-tól Finnországgal szemben tanúsított mind agresszívabb fellépése egyre sürgetőbbé tette a skandináv kapcsolatok elmélyítését.²⁴ A belpolitikai helyzet valódi konszolidációja Cajander említett kormányához (1937. március-1939. december) köthető, mely a polgárháború következtében kialakult politikai megosztottságon felülemelkedve elsőként biztosított koalíciós kormányzási lehetőséget a szociál-demokrata pártnak. A korábban elképzelhetetlen - viszont ettől kezdve a legutóbbi időkig jellemzőnek bizonyult - agrárpárti-szociáldemokrata koalíció nacionalista jelszavak helyett a szociális és gazdasági törvényhozást állította kormányzásának középpontjába.²⁵

E politikai átrendeződés leszűkítette ugyan a szélsőséges finn és svéd nacionalisták mozgásterét, társadalmi támogatottságát, ám a két népcsoport kölcsönös bizalmatlanságának végleges felszámolása a világháború éveire tehető. A Vörös Hadsereg Finnország ellen indított támadása 1939 végén ismét olyan külső veszélynek bizonyult, mellyel szemben finn és svéd anyanyelvűek egy emberként vették fel a harcot. A téli háború hamarosan legendává növő „szelleme” (talvisodan henki - melynek összetett jelentéstartalma többek között a nyelvi és társadalmi különbségeken felülemelkedő nemzeti egységet is magában foglalja) alapozta meg a mindmáig számottevő konfliktusoktól mentes együttélést. A pozitív irányú fejlődést kétségkívül erősítette Svédország segítségnyújtása a hadviselő, majd újjáépülő Finnország számára, illetve a Szovjetunió árnyékában élő Finnország szoros együttműködése a skandináv országokkal (1956-tól az Északi Tanács keretei között), ahogyan a finn nyelvű gazdasági és szellemi elit felzárkózása a korábban jobb esélyekkel induló svéd nyelvű társadalmi csoportokhoz vagy a jóléti társadalomba belenövő új nemzedék megváltozott értékrendje is. Bár a két világháború közötti időszakra jellemző igazfinn célkitűzések közül - elsősorban gazdasági recessziók idején - a túl költségesnek tartott kétnyelvű közigazgatás és oktatás korlátozása ismételen szóba kerül, sőt, a svéd nyelv kiemelt óraszámú oktatásában engedmények is születtek,²⁶ e törekvések megfogalmazói kizárólag pénzügyi, pragmatikus szempontokkal érvelnek, a svédnyelvűekkel szembeni hangulatkeltés, úgy tűnik, végérvényesen a múlté. A finnek és svédek közötti „egészséges versengés” szelleme persze napjainkban is szembeötlő jelenség Finnországban, de az ország területén élő két népcsoport rivalizálása helyett ma már elsősorban Finnország és Svédország állandó összemérését jelenti.

JEGYZETEK

- 1 Köpf Eszter: A finnországi svéd kisebbség helyzete. *Regio* 1996/1. A témára vonatkozó magyar nyelvű szakirodalmat lásd ugyanott. A Köpf által említett tanulmányokon kívül fontosnak tartjuk a következő kiadványt: *Az Åland-szigetek önkormányzata*. Szerkesztette Bárdi Nándor. (Kovács Péter bevezető tanulmányával.) Kisebbségi Adattár II. Budapest 1992.

- 2 A cikk alapjául szolgáló előadás 1996. november 26-án az Eötvös Loránd Tudományegyetem Művelődéstörténeti Tanszékének 15 éves fennállása alkalmából rendezett szimpóziumon hangzott el. Köszönet illeti SziJ Enikót az előadás szövegéhez fűzött értékes észrevételeiért.
- 3 Nem e cikk feladata a szerteágazó problémakör szakirodalmának teljességre törő leltározása, ezért az egyes kérdések kapcsán csupán a legfontosabbnak tartott, illetve a tudásunk szerinti legfrissebb munkákra utalunk a további tájékozódás megkönnyítésére. Snellman munkásságáról lásd *J. V. Snellman ja nykyaika, toim.* Huovinmaa Kari, Vaasa 1981.
- 4 Koskimies, Rafael: *Nuijamieheksi luotu, Yrjö-Koskisen elämä ja toiminta vuosina 1860-1882.* II. Keuruu 1968. és ugyanő: *Taipuako vai taittua 1882-1903. Yrjö-Koskisen elämä* III. Keuruu 1974.
- 5 Klinge, Matti: *Olkaamme siis suomalaisia!* In ugyanő: *Bernadottin ja Leninin välissä.* Juva 1980. (2. painos)
- 6 Borg, Olavi: *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964.* Poliitiikan tutkimuksia 7. Porvoo 1965. Isohookana-Asunmaa, Tytti: *Maalaisliitto Pohjois-Suomessa, Kehitysjakso vuosina 1906-1939.* Turun yliopiston julkaisusarja C 29. Oulu 1980. LeinoKaukiainen, Pirkko - Uino, Ari: *Suomalaiskansallinen Kokoomus I.* Suomalaisen puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929. Vammala 1994. és Santonen, Arvo: *Kansallinen ja kansainvälinen suomalaisessa työväenliikkeessä.* Loimaa 1993.
- 7 Klinge, M.: *Ruotsinkielisten 1910-lukua: gezmanismia ja konservatiivisuutta.*In ugyanő: *Vihan veljistä valtiososialismiin.* Porvoo 1972. és ugyanő: *Ruotsalaisten eristäytymisliike ja aitosuomalaisuus 1920-luvulla.* In *Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa 1919-1939.* toim. Tommila Päiviö. Porvoo 1964. (=Klinge 1964/a.). A faji gondolat terjedéséről és szerepéről Kemiläinen, Aira: *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa, Rotuteoriatja kansallinen identiteetti.* Historiallisia tutkimuksia 177. Tampere 1993.
- 8 Hämäläinen, Pekka Kalevi: *Luokka ja kieli vallankumouksen Suomessa.* Historiallisia tutkimuksia 107. Tampere 1993.
- 9 A két világháború közötti időszaksvéd-finn ellentéteinek legrészletesebb feldolgozása Hämäläinen: *Kielitaistelu Suomessa 1927-1939.* Porvoo 1968. A kérdésről született rövidebb, klasszikusnak számító összefoglalás Klinge két tanulmánya a *Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa* című kötetben, vö. 7. jegyzet, illetve ugyanő: *Kielikysymys 1930-luvulla* (=Klinge 1964/b.).
- 10 Hämäläinen 1968. 70.
- 11 Az ålandiak szeparatista törekvéseit a svéd kormány a finn polgárháború idején hadiflottájával támogatta, majd a katonai operáció kudarcba fulladása után a párizsi békekonferenciához és a Népszövetséghez fordult a területi vita rendezése érdekében. A Népszövetség azonban a finn kormány által garantált széles körű autonómia ratifikálását követően 1921-ben Finnországnak ítélte a szigetvilágot. Lásd még Kovács 1994.
- 12 A törvényi rendezésről lásd Köpf 1996. A törvényhozás körüli vitákat érzékeltető adalék, hogy a két államnyelv fogalma az államformáról szóló törvényjavaslatok közül csupán az utolsóba került be, valamint hogy az 1920-ban elfogadott első nyelvtörvényt a Svéd Néppárt követelésére alkotmányellenes megszorításai miatt meg kellett semmisíteni.
- 13 Megjegyzendő, hogy az itt igazfinnek fordított *aitosuomalaisuus*, illetve *aitosuomalainen* szavaknak nincsen egységesen elfogadott magyar megfelelője. A témát érintő magyar nyelvű munkák szerzői általában körülírják a fogalmat (SziJ Enikő például ismét fellendülő finnségi mozgalomként, Papp István a finnesedés harcosaként, finn hazafiként), vagy általunk félrevezetőnek érzett fordítást alkalmaznak (például Jávorszky Béla: ösfinn-mozgalom, Papp István: finnes mozgalom, illetve e mozgalom híve, Papp Judit: igazi finn). Nem tartjuk szerencsésnek Aira Kemiläinen megoldását sem, aki az ifjú fennománokra utalva az igazfinneket new fennomaansnak fordítja (Welker Árpád közlése).
- 14 Klinge 1964/a. 135.
- 15 *Aitosuomalaisuus: ohjelma ja päämääriä.* Helsinki 1925. További figyelemre méltó adalékokat nyújt Papp István *Finnország* című, 1938-ban kiadott könyve (Kincsestár. A Magyar Szemle Társaság Kiskönyvére 24.), melyben a szerző meglepő mértékben azonosul az igazfinn szemlélettel, és ennek megfelelően részletezi a finn és svéd nyelvű népcsoport kapcsolatának problematikáját.
- 16 A két világháború közötti Finnország e sajátos parlamenti „szekértáborait” csupán az 1929 végén megszervezett, kommunistaellenes Lapua mozgalom (Lapuan liike) próbálta meg átrendezni. A mozgalom minden erőt egyesíteni kívánt a munkásmozgalom diszkreditálása érdekében, s ehhez képest a nyelvi kérdést másodlagosnak tekintette. A programadó Vihtori Kosola szállóigévé vált szavaival: „Hazánk földjei sem kérdik, finnül vagy svédül beszél-e a szántóvető.” (Klinge 1964/6. 185.) A Lapua mozgalmat a Svéd Néppárt konzervatív szárnya kezdettől támogatta, amit a munkáspártok nem toleráltak ugyan, viszont az új irányzattal szimpatizáló polgári pártok átmenetileg hajlandónak mutatkoztak a svéd nyelvű politikusokkal való szorosabb együttműködésre. Ez annál is fontosabb volt a Svéd Néppárt számára, mert az 1930-as választásokon a nacionalista jelszavakkal induló Agrár- és Koalíciós Párt parlamenti többséget szerzett, s így aktuálissá vált, megvalósítják-e régóta hangoztatott svédellenes programjukat. A svéd képviselők ilyen körülmények között megszavazták a munkáspártok ellen irányuló előterjesztéseket. Az 1932-ben betiltott Lapua mozgalom utódként alakult Hazafias Népmozgalom (Isänmaallinen Kansanliike, IKL) viszont már svédellenes programot hirdetett, így a jobboldal és a Svéd Néppárt közötti rövid életű együttműködés véget ért. Siltala,

- Juha: *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Keuruu 1985. és Uola, Mikko: *Sinimusta veljeskunta, Isänmaallinen Kansanliike 2932-1944*. Keuruu 1982.
- 17 A finn nyelvű hallgatók már az 1890-es években többségbe kerültek, de az anyanyelven történő vizsgáztatást csak 1905-ben tudták elfogadtatni. Bár az oktatásban lassanként teret nyert a finn nyelv, a hallgatók arányát továbbra sem érte utol. A finn anyanyelvűek létszáma 1925-től indult igazán gyors növekedésnek, öt év alatt közel megduplázódott, és ezáltal arányuk elérte a 80 százalékot. A részben svéd nyelven folyó oktatás természetesen többlet terheket rótt a finn nyelvű hallgatókra, amiktől immár nemzeti jelszavakat hangoztatva igyekeztek szabadulni. A Helsinki Egyetem körül zajlott politikai csatákról Klinge: *Ylioppilaskunnan historia IV. 1918-1960*. Porvoo 1968.
- 18A kormány előterjesztése szerint 72 finn, 29 svéd és négy közös professzúra alakult volna, az 1923-ban elfogadott törvényben viszont 15-ben minimalizálták a svéd nyelvű katedrák számát.
- 19 Klinge 1964/6. 189.
- 20 A feszült helyzetben más atrocitásokra is sor került. Amikor például egyes svéd nyelvű oktatók nemzetközi fórumokon tettek elkeseredett hangú nyilatkozatokat a Finnországban uralkodóviszonyokról, a felháborodott igazfinn hallgatók bojkottot hirdettek a „hazafiatlanságukról bizonyosságot tett oktatók ellen, többek között erőszakkal megakadályozva előadásaik megtartását.
- 21 A méltányos megoldást kereső kormány nehézségeit jelzi, hogy az egy évvel korábbi, hasonló tartalmú kormány-előterjesztés ellen még a svéd kisebbség gyűjtött 154 ezer tiltakozó aláírást, és a skandináv országok egyetemének képviselői is felléptek a javaslat ellen.
- 22 1934 elején, a nacionalista hullám tetőpontján az AKS, valamint az Igazfinn és a Finn Szövetség közös ülésen nyilvánította ki, hogy a jövőben már a svéd nyelvű kultúrára fordított kiadásoknak a kisebbség lélekszámához igazodó arányosítását (väestösuhdeperiaate) sem tartja elfogadhatónak, mivel az addig hangoztatott igazfinn alapelv nem teszi lehetővé a svédek sok évszázados elnyomással szerzett kiváltságainak ellensúlyozását.
- 23 Nem készültek hivatalos korabeli kimutatások a kereskedelmi és ipari vállalatok tulajdonosainak, vezetőinek nyelvi megoszlásáról, de enélkül is nyilvánvaló volt a svédek lélekszámukhoz mért túlreprezentáltsága. (Jellemző adat, hogy a kereskedelmi főiskolákon még a harmincas évek elején is többségben voltak a svéd nyelvű hallgatók.) Az egyik legjelentősebb igazfinn szellemben szerkesztett lap (Suomalainen Suomi) 1934-ben nagy feltűnést keltő cikksorozatot szentelt a gazdaság kérdésének, érzékletesen ecsetelve a finn nyelvű vállalkozók, gazdasági szakemberek nehéz helyzetét. Listák is készültek a „finn vállalatokról”, melyeket a hazafiaknak előnyben kellett volna részesíteniük A kezdeményezés nem hozott számottevő gyakorlati eredményt.
- 24 Selén, Kari: *Genevästä Tukholmaan, Suomen turvallisuuksipolitiikan painopisteen siirtyminen Karuaánliitosta pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931-1936*. Historiallisia tutkimuksia 94. Helsinki 1974.
- 25 Hyvämäki, Lauri: *Keskustan ja vasemmiston yhteistyö (1937-39)*. In *Kaksi vuosikymmentä Suomen sisäpolitiikkaa*.
- 26 A második világháborút követő időszak jogszabályi módosításairól részletesebben lásd Köpf 1996.

GÁHOR RICHLY

Nationalism and the Swedish Minority in Finland between the Two World Wars

In Hungary in recent years Finland is often mentioned in connection with the exceptionally favorable legal standing of the Swedish minority. The article directs our attention to those less well known two decades when minority rights essentially identical to those in force today guaranteed the rights of minorities, but due to Finnish nationalism members of the historical Swedish minority could nevertheless not feel „at home.”

The Finnish-Swedish conflicts, which became increasingly tense since the rise of nationalism in the 19th century were temporarily in abeyance at the time of the Civil War of 1918, but the ratification of the minority laws of the next few years was preceded by long debates. The Åland islands were attempting to secede from 1917 on and in 1919 the Swedish Parliament of Finland (Svenska Finlands Folkting) formulated far-reaching minority demands. Although only part of these were met in the 1919 Constitution and in the 1922 Language law, nevertheless in the following decades it was not the Swedes, but rather the Finnish nationalists who wished to modify them. The goal of the Finnish nationalist movement (aitosuomalaisuus) was to create social unity and a strong state based on vigorous nationalism, which they hoped to attain, among other measures, through the curbing of Swedish language, culture and social groups. By the mid-1920s several social organizations

and parliamentary parties adopted this program. The social base of the movement was primarily constituted by first generation intellectuals originating in the countryside. The hardships caused by the Great Depression also helped create the image of Swedes as the enemy. From the point of view of the Swedes it was fortunate that the labor parties, which in coalition with the Swedish Folk Party (Svenska folkpartiet) formed a majority in the parliament, except for the 1930-33 period, did not support the anti-Swedish draft laws. One of the main goals of the Finnish nationalist movement was to make Helsinki University monolingual, which, however, despite the coordinated action of university students and members of parliament favoring the nationalist program, they could never achieve. The Finnish nationalists managed to achieve a few less significant successes in education and in influencing the personnel of the leadership of the army, however the „cleansing” of the diplomatic corps and of economic life, and the curbing of the linguistic rights of Swedes remained unsuccessful.

The weakening of anti-Swedish nationalism from the second half of the 30's appeared alongside with the new Scandinavian orientation of Finnish foreign policy and with the rise of the Social Democratic government coalition.